

Readaptacja skazanych: możliwości i ograniczenia

Zakopane 7-8 grudnia 2006 r.

Materiały z konferencji naukowo-szkoleniowej
pod redakcją Ewy Habzdy-Siwek

Dom Pomocy
Społecznej

Katedra
Kryminologii
Katedra
Prawa i Polityki
Penitencjarnej
UJ

Areszt Śledczy
Kraków-Podgórze

Sekcja
Kryminologii
TBSP UJ

Readaptacja skazanych: możliwości i ograniczenia

W dniach 7–8 grudnia 2006 r. w Ośrodku Doskonalenia Kadr Służby Więziennej w Zakopanem odbyła się konferencja naukowo-szkoleniowa na temat „Readaptacja skazanych: możliwości i ograniczenia”.

Została ona zorganizowana przez Katedrę Kryminologii i Katedrę Prawa i Polityki Penitencjarnej Uniwersytetu Jagiellońskiego, Areszt Śledczy w Krakowie Podgórzu, Dom Pomocy Społecznej w Krakowie przy ul. Łanowej 41b oraz Sekcję Kryminologii Towarzystwa Biblioteki Słuchaczy Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego. W zamyśle miała być forum prezentacji i wymiany poglądów środowiska naukowego oraz pracowników Służby Więziennej, dotyczących aktualnych problemów i możliwości readaptacji skazanych.

W programie konferencji przewidziano pięć sesji tematycznych. Wystąpienia prezentowane w pierwszej sesji dotyczyły modelowego ujęcia kary pozbawienia wolności w Kodeksie karnym i Kodeksie karnym wykonawczym. Zostały one przedstawione w szerokim kontekście stosunku społeczeństwa polskiego do zachowań patologicznych i przestępczości oraz aktualnych możliwości realizacji programów readaptacji skazanych. Druga sesja została poświęcona analizie i ocenie funkcjonowania systemu programowanego oddziaływania w ramach wykonania kary pozbawienia wolności oraz zagadnieniom związanym z oddziaływaniem na sprawców przestępstw drogowych. W czasie trzeciej sesji zostały zaprezentowane autorskie programy readaptacji skazanych realizowane w zakładach karnych Krakowa, Tarnowa i Lublińca. Referaty zaprezentowane w czwartej sesji wskazały natomiast możliwe kierunki realizacji polskiej polityki penitencjarnej w świetle standardów międzynarodowych, ze szczególnym uwzględnieniem problemu przeludnienia zakładów karnych. Ostatnia sesja konferencyjna poświęcona została szczegółowym problemom psychologicznego oddziaływania na skazanych w ramach wykonania kary pozbawienia wolności.

Po sesjach: pierwszej, drugiej i czwartej odbyły się dyskusje, których obszerne fragmenty zostały również zamieszczone w niniejszym zeszycie „Czasopisma Prawa Karnego i Nauk Penalnych”.

Konferencja została sfinansowana ze środków Gminnego Programu Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych w ramach programu „Duet” realizowanego przez Dom Pomocy Społecznej w Krakowie przy ul. Łanowej 41b oraz Areszt Śledczy w Krakowie Podgórzu.

Ewa Habzda-Siwek

SESJA I

prowadzenie: prof. dr hab. Andrzej Gaberle

Prof. dr hab. Aleksandra Szymanowska

Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji UW

Stosunek społeczeństwa polskiego do zachowań patologicznych, kontrowersyjnych i przestępczych

Osoby przygotowujące zmiany w ustawodawstwie karnym — sprawdzające się właściwie do zaostrzenia kar wobec sprawców różnych przestępstw — ich konieczność uzasadniają często w wystąpieniach publicznych domaganiem się przez społeczeństwo polskie surowego karania przestępców.

Oczywiście w przypadku bardzo groźnych przestępstw, zwłaszcza nagłaśnianych przez media, wiele osób, reagując emocjonalnie, żąda surowego ukarania sprawcy nie wnikając w okoliczności popełnienia czynu; ale czy to oznacza, że społeczeństwo polskie dla sprawców wszystkich przestępstw jako jedyną karę widzi długoletni pobyt w izolacji?

W latach 1993, 1995 i 2002 OBOP przeprowadził — w oparciu o ankietę przygotowaną przez Teodora Szymanowskiego — badania na reprezentatywnej próbie ogólnopolskiej, których celem było poznanie stosunku społeczeństwa polskiego do różnych zachowań patologicznych, kontrowersyjnych i przestępczych oraz proponowanych kar dla sprawców różnych przestępstw. Okazało się, że — potępiając same czyny — Polacy dla sprawców wielu przestępstw proponowali przede wszystkim kary nieizolacyjne, kary pozbawienia wolności przewidując tylko dla sprawców szczególnie niebezpiecznych czynów¹.

---

¹ A. Szymanowska, T. Szymanowski, *Opinia społeczna w Polsce o niektórych zachowaniach patologicznych, kontrowersyjnych, przestępstwach i środkach kontroli prawno-karnej*, Wyd. Centralny Zarząd Zakładów Karnych Ministerstwa Sprawiedliwości, Stowarzyszenie „Patronat”, Warszawa 1996.

Ponieważ od 1993 r. minęło już 13 lat, w czasie których zaszły w Polsce różne zmiany, być może również w postawach Polaków, postanowiono sprawdzić, jak obecnie dorośli obywatele naszego kraju ustosunkowują się do zachowań zaburzających życie społeczne w wyniku naruszania norm obyczajowych, moralnych i prawnych i jakie kary proponują dla sprawców różnych przestępstw.

Propozycja przeprowadzenia takich badań spotkała się z akceptacją Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego i Nauki, które przyznało T. Szymanowskiemu odpowiednie fundusze na realizację tego projektu badawczego. Ponieważ wcześniejsze badania przeprowadzone były przez OBOP, również teraz wybrano ten ośrodek, zlecając mu przeprowadzenie badań ogólnopolskich.

Badania zostały przeprowadzone w dniach 11–15 maja 2006 r. i objęły reprezentatywną próbę dorosłych Polaków w wieku powyżej 15 lat, dobraną wg zasad doboru prób reprezentatywnych dla populacji ogólnopolskiej, liczącą 1005 osób.

Podstawowym narzędziem badawczym była ankieta, zawierająca wiele pytań zawartych w ankiecie użytej w badaniach z 1993 r., którą w czasie wywiadu z wylosowanym respondentem wypełniał przeszkolony ankieter; ponadto każdy respondent otrzymywał od ankietera listę zachowań (wkładkę), którą wypełniał samodzielnie i aby zachować pełną anonimowość oddawał ją w zamkniętej kopercie. Zadaniem respondenta było podanie, czy zdarzyło mu się kiedykolwiek doświadczyć określonej sytuacji (podjąć określone działanie), a jeżeli tak, to ile razy miało ono miejsce. Zebrany w trakcie wywiadów kwestionariuszowych materiał badawczy poddany został analizie statystycznej w pakiecie SPSS.

Prezentacja wybranych wyników badań

Jednym z głównych celów przeprowadzonych badań było poznanie stosunku społeczeństwa polskiego do różnych zachowań patologicznych, przestępczych i kontrowersyjnych i ustalenie, czy od czasu poprzedniego badania nastąpiły w nim jakieś istotne zmiany. Swoje stosunek do przedstawianych zachowań respondenci wyrażali odpowiedzią od „zdecydowanie potępiam” do „zdecydowanie nie potępiam”. Jeżeli respondent nie potrafił określić swojego stosunku, dawał odpowiedź „trudno powiedzieć”; należy jednak zaznaczyć, że tego typu odpowiedzi w większości pytań nie przekroczyły 2–3%.

W tabeli 1 przedstawiono informacje o odsetku badanych respondentów, którzy potępiли prezentowane zachowania.

Tabela 1: Stosunek respondentów do prezentowanych zachowań (w odsetkach)

Zachowanie	1993			2006		
	Potepia		Razem	Potepia		Razem
	Zdec.*	Raczej		Zdec.*	Raczej	
Zaczeplenie i pobicie nieznanego	90	9	99	87	12	99
Napadnięcie i obrabowanie człowieka	89	10	99	92	8	100
Zabójstwo	—	—	—	94	5	99
Współżycie rodzica z dzieckiem	—	—	—	95	4	99
Zgwałcenie	90	8	98	95	4	99
Nieudzielenie pomocy człowiekowi	84	14	98	79	19	98
Umyślne niszczenie mienia publicznego	82	16	98	84	15	99
Kradzież własności prywatnej	79	19	98	86	13	99
Współżycie seksualne z osobami poniżej 15. roku życia	—	—	—	90	8	98
Znęcanie się starszych uczniów nad młodszymi	—	—	—	81	17	98
Prowadzenie pojazdu po spożyciu alkoholu	—	—	—	86	12	98
Porwanie samolotu lub innego środka komunikacji	83	14	97	90	8	98
Wykorzystywanie dzieci do filmów pornograficznych	—	—	—	91	7	98
Falszowanie pieniędzy	79	18	97	85	13	98
Niepłacenie alimentów na dziecko	77	20	97	73	23	96
Wywoływanie awantur na stadionach	—	—	—	77	20	97
Porwanie lub przetrzymywanie zakładnika	80	16	96	90	9	99
Popieranie się grupy osób na stanowiskach w celu uzyskania korzyści materialnej	77	19	96	80	16	96

Zachowanie	1993			2006		
	Potępia		Razem	Potępia		Razem
	Zdec.*	Raczej		Zdec.*	Raczej	
Współżycie seksualne ojca z dorosłą córką	86	9	95	—	—	—
Znieważenie symboli narodowych	74	21	95	76	22	98
Złożenie fałszywych zeznań	71	24	95	73	25	98
Słowne znieważenie człowieka	62	33	95	59	35	94
Systematyczne używanie narkotyków	77	18	95	82	14	96
Znieważenie symboli religijnych	71	23	94	77	20	97
Nadmierne picie alkoholu	68	26	94	67	27	94
Wykorzystywanie stanowiska służbowego dla nienależnych osobistych korzyści	67	27	94	73	24	97
Współpraca z wywiadem obcego państwa	75	18	93	74	20	94
Branie łapówki przez urzędnika za sprawę, którą powinien załatwić	68	25	93	78	19	98
Branie łapówki za załatwienie sprawy niezgodnie z przepisami	68	25	93	78	19	97
Nielegalne zajmowanie lub używanie cudzego domu	62	31	93	70	26	96
Wręczanie łapówki za załatwienie sprawy z pogwałceniem przepisów	64	27	91	73	24	97
Udzielanie pomocy przestępcy poszukiwanemu przez policję	59	31	90	71	25	96
Nielegalne sprzedawanie alkoholu	59	31	90	62	28	90
Nielegalne zajmowanie lub używanie cudzej ziemi	58	32	90	69	26	95

Zachowanie	1993			2006		
	Potępia		Razem	Potępia		Razem
	Zdec.*	Raczej		Zdec.*	Raczej	
Używanie wulgarnego języka	—	—	—	53	36	89
Adopcja dziecka przez parę homoseksualną	—	—	—	73	16	89
Wyłudzenie świadczeń rentowych	—	—	—	51	37	88
Wyłudzenie doraźnych świadczeń socjalnych	—	—	—	48	38	86
Niepłacenie czynszu za mieszkanie mimo możliwości	—	—	—	45	40	85
Posiadanie narkotyków	—	—	—	58	29	87
Oglądanie nieprzyzwoitych zdjęć lub filmów przez nieletnich	48	36	84	66	26	92
Ściąganie z internetu prac i przedstawianie ich jako własne	—	—	—	53	30	83
Słowne znieważenie Prezydenta	46	36	82	43	36	79
Opracowywanie i sprzedaż prac egzaminacyjnych	—	—	—	51	30	81
Prześladowanie ludzi z powodu innej narodowości, rasy, religii	55	25	80	73	22	95
Współzycie seksualne dla pieniędzy lub innych korzyści	51	25	76	59	37	81
Zrównanie w prawach związków homoseksualnych	—	—	—	54	21	75
Jazda bez biletu autobusem lub tramwajem	30	44	74	27	37	64
Współzycie seksualne osób tej samej płci	52	20	72	52	22	74
Samobójstwo	44	28	72	51	24	75

Zachowanie	1993			2006		
	Potepia		Razem	Potepia		Razem
	Zdec.*	Raczej		Zdec.*	Raczej	
Załatwianie prywatnej sprawy przez znajomości i układy	34	34	68	39	32	71
Organizowanie w miejscach publicznych parad przez homoseksualistów	—	—	—	41	26	67
Karcenie dzieci paskiem	—	—	—	28	36	64
Zdrada małżeńska	32	31	63	57	29	86
Blokada dróg przez demonstrantów	28	33	61	24	29	53
Poinformowanie władz, że ktoś ukrywa dochody przed urzędem skarbowym	23	35	58	29	29	58
Nałogowe palenie papierosów	25	26	51	23	25	48
Legalizacja agencji towarzyskich	—	—	—	30	20	50
Spowodowanie śmierci nieuleczalnie chorego — eutanazja	24	24	48	36	24	60
Udział w nielegalnej demonstracji	18	29	47	20	25	45
Praca „na czarno” w sytuacji możliwości pracy legalnej	—	—	—	20	25	45
Lustracja	—	—	—	26	18	44
Kupowanie pirackich płyt, kaset, filmów	—	—	—	17	25	42
Nieumyślne spowodowanie śmierci człowieka	17	24	41	28	30	58
Aborcja	17	22	39	34	24	58
Współżycie bez ślubu — wolne związki	16	18	34	16	13	29
Rozwód	14	20	34	14	18	34

Zachowanie	1993			2006		
	Potępia		Razem	Potępia		Razem
	Zdec.*	Raczej		Zdec.*	Raczej	
Oglądanie nieprzyzwoitych filmów lub zdjęć przez dorosłych	10	14	24	13	14	27
Karcenie dzieci przez klapsy	—	—	—	9	14	23
Praca na czarno w sytuacji braku pracy legalnej	—	—	—	8	7	15
Poinformowanie władz, że ktoś okrada mieszkanie	8	3	12	10	7	17

* Zdec. oznacza zdecydowanie

Porównując odsetki respondentów, którzy potępił konkretnie zachowania w 1993 i 2006 r. można stwierdzić, że stosunek Polaków do większości czynów przestępczych i nagannych moralnie niewiele się zmienił, jakkolwiek co do niektórych zachowań, zwłaszcza zachowań uważanych za kontrowersyjne, odnotowuje się wzrost potępienia.

Zmiany w stosunku do prezentowanych zachowań można rozpatrywać ujmując łącznie odpowiedzi: „zdecydowanie potępiam” i „raczej potępiam” czy też „raczej nie potępiam” i „zdecydowanie nie potępiam”, jak również analizując zmiany, jakie zaszły w obrębie odpowiedzi wskazujących na potępienie lub niepotępienie. Poniżej przedstawiono informacje dotyczące zachowań, wobec których respondenci w 2006 r. częściej niż w roku 1993 wyrażali potępienie.

Wzrost potępienia (uwzględniono odpowiedzi „raczej potępiam” i „zdecydowanie potępiam” dane zachowanie w tych przypadkach, w których różnica w odsetkach wynosi co najmniej 10 pkt. procentowych):

- zdrada małżeńska — 23 pkt.,
- aborcja — 19 pkt.,
- nieumyślne spowodowanie śmierci człowieka — 17 pkt.,
- prześladowanie ludzi z powodu innej narodowości, rasy, religii — 15 pkt.,
- eutanazja — 12 pkt.,
- ukrywanie dochodów przed urzędem skarbowym — 10 pkt.

Wzrost odsetka potępień dotyczy zachowań, wobec których w 1993 r. potępienie wyrażało od 41% (nieumyślne spowodowanie śmierci człowieka) do 63% (zdrada małżeńska).

Spadek potępienia (ogółem):

- wyjazd z kraju na stałe — 15 pkt.,
- jazda bez biletu autobusem lub tramwajem — 10 pkt.

Jak już wspomniano, zmiany, które wystąpiły, zwłaszcza wobec zachowań spotykających się już w 1993 r. ze znacznym potępieniem, dotyczą nie wzrostu potępienia w ogóle, lecz wzrostu zdecydowanych potępień, co wskazuje na wzrost rygoryzmu Polaków.

Poniżej przedstawiono listę zachowań, wobec których odnotowuje się przekraczający 10 pkt. procentowych wzrost zdecydowanych potępień.

Wzrost zdecydowanego potępienia:

- zdrada małżeńska — 25 pkt.,
- korzystanie z pornografii przez nieletnich — 18 pkt.,
- prześladowanie ludzi z powodu ich narodowości, rasy, religii — 18 pkt.,
- aborcja — 17 pkt.,
- ukrywanie dochodów przed urzędem skarbowym — 13 pkt.,
- eutanazja — 12 pkt.,
- udzielenie pomocy przestępcy poszukiwanemu przez policję — 12 pkt.,
- nieumyślne spowodowanie śmierci — 11 pkt.,
- nielegalne zajmowanie cudzej ziemi — 11 pkt.,
- porwanie lub przetrzymywanie zakładnika — 10 pkt.,
- branie łapówki przez urzędnika za załatwienie sprawy, którą powinien załatwić — 10 pkt.,
- branie łapówki przez urzędnika za załatwienie sprawy niezgodnie z przepisami — 10 pkt.,
- wręczanie łapówki za załatwienie sprawy, którą urzędnik powinien załatwić — 10 pkt.

Tak znaczący wzrost zdecydowanego potępienia zdrady małżeńskiej może być wyrazem troski Polaków o dobro małżeństwa i rodziny, które trwałości zdrady małżeńskiej najbardziej zagrażają, zwłaszcza obecnie, kiedy propaguje się wolne związki, bez zobowiązań, nastawione głównie na wygodę i obopólną przyjemność.

Wyraźny wzrost zdecydowanego potępienia aborcji, korzystania z pornografii przez nieletnich, eutanazji wynika prawdopodobnie z uświadomienia sobie przez ogół społeczeństwa nie tylko karalności, ale również szkodliwości tego typu czynów, mimo że istnieją grupy, które dążą do ich depenalizacji.

Analizując odpowiedzi wskazujące na brak zdecydowanego potępienia i odpowiedzi „raczej potępiam”, nie stwierdzono aby spadek odsetek (wynoszący co najmniej 10 pkt. procentowych) wobec jakiegokolwiek prezentowanego zachowania.

Proponowane kary wobec sprawców zachowań przestępczych mogą mieć związek z postrzeganiem niebezpieczeństw zagrażających całemu społeczeństwu, jak również każdemu respondentowi indywidualnie. Aby ustalić, jakie zjawiska występujące w życiu społecznym respondenci postrzegają jako zagrażające zarówno im bezpośrednio, jak i całemu społeczeństwu, przedstawiono respondentom listę różnych zjawisk z prośbą o określenie, które z nich uważają za szczególnie niebezpieczne. Ocena poszczególnych zjawisk dokonana przez respondentów przedstawiona została w tabeli 2.

Tabela 2: Opinie badanych na temat zjawisk najbardziej zagrażających społeczeństwu polskiemu oraz im osobiście (%)

Zjawisko	Najbardziej zagrażające społeczeństwu polskiemu	Wzrost zagrożenia w ciągu ostatnich 2–3 lat	Najbardziej zagrażające osobistemu bezpieczeństwu badanych
Przestępczość	56	58	30
Bezrobocie	55	54	33
Alkoholizm	22	27	8
Narkomania	21	33	5
Agresja dzieci i młodzieży	20	34	17
Ubóstwo	19	31	15
Niewłaściwe rządy	17	21	22
Nadużycia gospodarcze	16	22	8
Łapownictwo	14	26	6
Masowe wyjazdy młodych	11	6	4
Bezdomność	7	19	3
Sytuacja gospodarcza	7	8	15
Odchodzenie od zasad moralnych	7	14	8
Zły stan zdrowia	4	10	26
Apatia i obojętność ludzi	3	15	10

Zjawisko	Najbardziej zagrażające społeczeństwu polskiemu	Wzrost zagrożenia w ciągu ostatnich 2–3 lat	Najbardziej zagrażające osobistemu bezpieczeństwu badanych
Zła praca, lenistwo	3	10	4
Zły stan środowiska	2	9	7
Populizm	2	6	2
Masowy napływ cudzoziemców	1	6	1
Dążenie do nadmiernej konsumpcji	1	7	2
Trudno powiedzieć	1	3	8

Nie stwierdzono żadnych istotnych statystycznie zależności między oceną zagrożenia społeczeństwa polskiego ze strony różnych negatywnych zjawisk a płcią, wiekiem, wykształceniem, stanem cywilnym, miejscem zamieszkania, przynależnością do określonej grupy społeczno-zawodowej, wielkością gospodarstwa domowego, subiektywną oceną swojej sytuacji materialnej, poglądami politycznymi i stosunkiem do religii.

Można jednak stwierdzić, że na przestępczość jako zagrożenie w skali całego kraju częściej wskazywali:

- ludzie w wieku powyżej 60 lat (60%) niż ludzie w wieku 15–19 lat (42%),
- osoby o wykształceniu zasadniczym zawodowym (62%) niż wyższym i licencjackim (50%),
- osoby zamieszkujące region centralny i wschodni (63%) niż region dolnośląski (47%),
- osoby o poglądach prawicowych niż centroprawicowych.

Jak wynika z wyżej przedstawionych danych, wśród różnych zjawisk zagrażających społeczeństwu polskiemu respondenci najczęściej wskazywali na przestępczość, następnie bezrobocie, alkoholizm, narkomanię, agresję młodzieży itd. Natomiast oceniając własne bezpieczeństwo, za zjawiska zagrażające im bezpośrednio wskazali bezrobocie, przestępczość, zły stan zdrowia i niewłaściwe rządy. Warto tu jeszcze zaznaczyć, że odsetki respondentów wskazujących na konkretne zjawiska zagrażające całemu społeczeństwu są znacznie wyższe, niż zagrażające osobistemu bezpieczeństwu.

Ponieważ przestępczość przez ponad połowę respondentów została uznana za zjawisko szczególnie groźne, poproszono dodatkowo respondentów

o określenie, jak oceniają to zagrożenie; i tak: 76% oceniło go jako duże, 21% — jako przeciętne i 2% — jako niewielkie.

Uznanie przestępczości za tak groźne zjawisko wynika, jak można sądzić, nie tyle z osobistych doświadczeń respondentów, co raczej z informacji jakie codziennie o przestępczości dostarczają czytelnikom i widzom media. Potwierdzają to odpowiedzi respondentów na pytanie, czy osobiście obawiają się tego, że mogą stać się ofiarą przestępstwa w swoim miejscu zamieszkania.

Jak wynika w odpowiedzi badanych, obawy takie ma 53% respondentów (w tym „zdecydowanie boi się” 17% a 36% „raczej się boi”), natomiast nie ma takich obaw 45% respondentów (w tym „raczej się nie boi” 36% i „zdecydowanie się nie boi” 8%).

Odpowiedzi wskazujące na zdecydowany lęk przed stanieniem się ofiarą przestępstwa charakteryzuje przede wszystkim osoby w wieku 30–39 lat, posiadające wykształcenie średnie i pomaturalne, zamieszkujące miejscowości liczące 20–100 tys. mieszkańców, prowadzące 1-osobowe gospodarstwa domowe, wdowcy/wdowy.

Osobami, które nie obawiają się stania się ofiarą przestępstwa, okazali się przede wszystkim mężczyźni, osoby młode w wieku 15–19 lat, panny i kawalerowie, osoby zamieszkałe na wsi, będące uczniami lub studentami.

Rygoryzm moralny, wyrażający się w zdecydowanym potępieniu zachowań naruszających normy prawne, moralne i obyczajowe winien skutkować poszanowaniem prawa. Aby poznać stosunek respondentów do przestrzegania prawa przedstawiono im cztery opinie, z których mieli wybrać tę, z którą się najbardziej zgadzają. W tabeli 3 przedstawiono odsetek respondentów opowiadających się za daną opinią.

Tabela 3: Stosunek badanych do przestrzegania prawa (%)

Opinia	1993	2006
Prawa należy przestrzegać w każdej sytuacji	34	44
Prawa należy przestrzegać jeśli jest ono sprawiedliwe	62	53
Prawa należy przestrzegać jeżeli jest dla nas korzystne, dogodne	3	2
Prawa w ogóle nie należy przestrzegać	0	0
Trudno powiedzieć	1	1

Wśród respondentów zarówno w 1993, jak i w 2006 r. zdecydowanie przeważały osoby uważające, że prawa należy przestrzegać, jeżeli jest ono

sprawiedliwe; można jednak zauważyć, że w 2006 r. w porównaniu do roku 1993 zmalał o 9 pkt. procentowych odsetek wyrażających taką opinię, wzrósł natomiast (o 10 pkt. procentowych) odsetek respondentów, zdaniem których prawa należy przestrzegać w każdej sytuacji. Zmiany jakie zaszły w ostatnich latach w opiniach na temat przestrzegania prawa należy uznać za korzystne, jakkolwiek nie towarzyszy im jeszcze spadek przestępczości.

Opinię, że prawa należy przestrzegać, gdy jest ono sprawiedliwe istotnie częściej niż pozostali wyrażały osoby najmłodsze (63%), stanu wolnego (61%), bezrobotni (68%). Natomiast za przestrzeganiem prawa w każdej sytuacji najczęściej opowiadały się osoby żyjące w związkach małżeńskich (46%), deklarujące się jako wierzące i systematycznie praktykujące (51%).

Potępienie określonego zachowania nie zawsze oznacza domagania się kary dla jego sprawcy. Zapytano więc respondentów, za które z wyróżnionych przestępstw państwo mogłoby zrezygnować z sądenia i wymierzania kary sprawcy, jeśli wcześniej doszedłby on do porozumienia z ofiarą np. płacąc jej odszkodowanie i gdyby ofiara nie zgłaszała dalszych pretensji. Informacje na ten temat przedstawiono w tabeli 4.

Tabela 4: Za które z wymienionych przestępstw państwo mogłoby zrezygnować z sądenia i dopuścić do mediacji, za które natomiast powinno sądzić sprawcę niezależnie od stanowiska osoby poszkodowanej (%)

Rodzaj przestępstwa	Nie karać (mediacja)	Karać	Trudno powiedzieć
Pobicie człowieka powodujące trwałe kalectwo	4,2	94,4	1,4
Zgwałcenie	5,9	92,2	1,9
Porwanie lub przetrzymywanie zakładnika	7,5	91,1	1,4
Znęcanie się nad członkiem rodziny	7,7	89,8	2,5
Napadnięcie i obrabowanie człowieka	12,3	85,6	2,1
Kradzież własności prywatnej	25,5	72,3	2,2
Pobicie człowieka powodujące lekkie uszkodzenie ciała	33,5	62,9	1,9
Potrącenie człowieka w wypadku drogowym	31,6	61,4	7,0
Niepłacenie alimentów na dziecko	53,4	41,8	4,8
Zniesławienie kogoś w prasie lub telewizji	58,9	35,3	5,8

Jak wynika z wyżej przedstawionych danych, zdaniem respondentów karani powinni być sprawcy szczególnie poważnych przestępstw, niezależnie

od stanowiska osoby poszkodowanej; natomiast za czyny o mniejszej szkodliwości społecznej, o ile doszło do mediacji i sprawca wynagrodził ofierze poniesione szkody, nie powinni być już karani.

Ponad 1/3 respondentów uważa, że w wyniku mediacji można by rozwiązywać sprawy związane z pobiciem powodującym lekkie uszkodzenie ciała, a ponad połowa jest zdania, że w drodze mediacji powinny być również rozwiązywane sprawy o niepłacenie alimentów oraz sprawy o zniesławienie.

Propozycje reakcji na określone przestępstwa przedstawiono w tabeli 5.

Jak wynika z danych przedstawionych w tabeli 5, jedynie w przypadku zabójstwa, zgwałcenia i handlu narkotykami zdecydowana większość respondentów jako odpowiednią karę wskazała bezwzględną karę pozbawienia wolności. Dla sprawców większości pozostałych wyszczególnionych przestępstw odpowiednią karą byłaby, zdaniem respondentów, kara pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania, lub kara grzywny.

Wobec sprawców rabunku i kradzieży, gdy szkoda jest mała, oraz osób uchylających się od płacenia alimentów czy uchylających się od płacenia podatków respondenci poza karą grzywny dość często proponowali również mediację. Z wyszczególnionych przestępstw najwyższy odsetek wskazań na niekaranie sprawców dotyczy aborcji (28,1%) i eutanazji (24,7%).

Prawo polskie zezwala kobiecie na usunięcie ciąży w kilku przypadkach, tj. gdy ciąża jest wynikiem gwałtu, gdy zagraża zdrowiu lub życiu kobiety oraz gdy stwierdzono ciężkie i nieodwracalne uszkodzenie płodu. Wcześniej kobieta mogła poddać się aborcji również wtedy, gdy powoływała się na trudną sytuację, co w praktyce często oznaczało, że po prostu nie chce dziecka. Jeżeli pytamy ogólnie o stosunek do aborcji, nie wiadomo, czy odpowiedź dotyczy aborcji niezależnie od powodów, dla których ma być dokonana, czy jakiejś konkretnej sytuacji. Aby poznać opinie na ten temat zadano respondentom pytanie, w jakich sytuacjach przerywanie ciąży powinno być dozwolone, w jakich natomiast powinno być karane. Uzyskane dane na ten temat przedstawiono w tabeli 6.

Opinie respondentów są bardzo zróżnicowane, w zależności od sytuacji, w której aborcja miałaby być dokonana. Za niekaraniem aborcji respondenci opowiedzieli się w tych sytuacjach, które są prawnie dozwolone. Odsetek respondentów, którzy opowiedzieli się za bezwzględnym karaniem wynosi zaledwie około 11%. Zupełnie inaczej respondenci ustosunkowali się do aborcji w sytuacji, gdy kobieta jest w trudnej sytuacji oraz nie chce dziecka.

Tabela 5: Jak należałoby karać sprawców następujących przestępstw (%)

Przestępstwo	Nie karać	Nie karać — mediacja	Grzywna lub kara ograniczenia wolności	Kara pozbawienia wolności w zawieszeniu	Kara pozbawienia wolności	Inna	Trudno powiedzieć
Zabójstwo	0,3	—	1,9	6,5	79,9	9,4	2,0
Zgwałcenie	0,7	0,3	4,5	13,2	78,5	1,0	1,8
Handel narkotykami	0,4	0,9	12,5	25,2	56,3	2,4	2,3
Zgwałcenie poprzedzone prowokacyjnym zachowaniem kobiety	4,0	6,3	10,8	19,9	48,9	2,5	7,6
Bicie lub znęcanie się nad małżonkiem	0,6	2,3	20,4	30,2	42,1	1,5	2,9
Prowadzenie pojazdu po spożyciu alkoholu	0,2	1,5	26,6	27,9	36,4	5,5	1,9
Kradzież z włamaniem	0,2	2,2	27,7	31,3	35,5	1,1	2,0
Rabunek — duża szkoda	0,3	2,9	30,2	31,0	31,0	1,0	2,9
Kradzież — duża szkoda	0,7	2,5	38,3	28,2	27,3	0,9	2,1
Pobicie	1,1	4,2	34,3	30,8	25,8	1,3	2,5
Przyjmowanie łapówki przez urzędnika	0,5	6,2	36,6	26,0	25,8	2,6	3,3
Postąpienie narkotyków	3,5	6,7	27,6	31,8	24,2	2,8	3,4
Wręczenie łapówki urzędnikowi	3,8	11,7	36,9	23,7	16,7	3,1	4,1
Eutanazja	24,7	13,6	13,7	14,1	13,4	3,3	17,2
Wręczenie łapówki policjantowi w celu uniknięcia mandatu	4,6	14,7	39,5	20,8	12,9	3,1	5,3
Rabunek — mała szkoda	1,6	22,9	43,2	20,8	7,4	1,5	2,6
Nieplacenie alimentów na dziecko	2,4	25,0	34,4	15,2	7,1	13,8	2,1
Aborcja	28,1	15,7	15,3	15,4	6,5	4,8	14,2
Kradzież — mała szkoda	2,4	30,1	45,9	14,2	4,0	1,1	2,3
Uchylenie się od płacenia podatków	4,3	23,3	44,7	15,8	3,8	4,9	3,2

Tabela 6: Stosunek do aborcji (%)

Sytuacja uzasadniająca aborcję	Powinno być dozwolone (nie karać)	Karać	Trudno powiedzieć
Ciąża powstała w wyniku gwałtu	80,8	11,6	5,6
Ciąża zagraża zdrowiu lub życiu kobiety	82,3	10,4	7,3
Stwierdzono ciężkie, nieodwracalne uszkodzenie płodu	77,9	11,4	10,7
Kobieta znajduje się w trudnej sytuacji życiowej	38,0	47,8	12,2
Kobieta po prostu nie chce dziecka	24,9	63,8	11,3

W tych sytuacjach zwolennicy karania zdecydowanie przeważają nad osobami, które uważają, że to kobieta powinna decydować o tym, czy ma urodzić dziecko. Reasumując, można z dużym prawdopodobieństwem stwierdzić, że w społeczeństwie polskim odsetek zdecydowanych przeciwników aborcji niezależnie od sytuacji w której miałyby być dokonana wynosi około 10%, a zdecydowanych zwolenników — około 25%; pozostałe osoby prezentują postawy zgodne z regulacjami prawnymi.

Zdecydowanymi zwolennikami aborcji w każdej sytuacji istotnie częściej są ludzie mieszkający w dużych miastach, deklarujący poglądy lewicowe, niewierzący; przeciwnikami natomiast są osoby najmłodsze, zamieszkałe na wsi, deklarujące poglądy prawicowe, wierzące i systematycznie praktykujące.

Propozycje dotyczące kar jakie powinny być orzekane wobec sprawców różnych przestępstw zależą nie tylko od oceny szkodliwości danego czynu, ale również od okoliczności ich popełnienia, jak również cech ich sprawców.

Aby ustalić, czy respondenci proponując określone kary uwzględniają fakt, że sprawcy podobnych czynów różnią się i nie można ich wszystkich traktować jednakowo, poproszono ich, aby podali, jakie kary powinny być wymierzone różnego typu zabójcom oraz osobom ukrywającym swoje dochody przed urzędem skarbowym.

W tabeli 7 przedstawiono kary proponowane przez respondentów różnego typu zabójcom.

W tabeli tej podano odsetki respondentów opowiadających się za konkretną karą w latach 1993, 1995 i 2006, aby pokazać zmiany jakie w tym okresie wystąpiły wobec karania zabójców. Wśród proponowanych kar

Tabela 7: Kary proponowane przez badanych w przypadku następujących rodzajów zabójstw (%)

Okoliczności dokonania zabójstwa	Proponowane kary														
	Kara śmierci			Kara dożywotniego pozbawienia wolności			Kara 25 lat pozbawienia wolności			Kara niższa niż 25 lat pozbawienia wolności			Inne propozycje		
	1993	1995	2006	1993	1995	2006	1993	1995	2006	1993	1995	2006	1993	1995	2006
	5	7	10	11	12	24	21	24	35	52	46	23	3	2	2
Zabójstwa dokonane przez męża w afekcie	5	7	10	11	12	24	21	24	35	52	46	23	3	2	2
Zabójstwa w trakcie bójki doznał młody mężczyzna sprawca w stanie nietrzeźwym	7	11	11	10	15	25	29	36	40	48	32	20	1	1	1
Zabójca działał w celach rabunkowych	31	34	24	25	30	35	24	23	30	17	9	8	—	1	1
Zabójca była żoną maltretowaną przez męża	—	—	5	—	—	11	—	—	19	—	—	49	—	—	8
Zabójca działał celowo jako terrorysta	47	40	53	29	35	32	13	16	11	8	5	1	—	1	—

wymieniono również karę śmierci, która wraz z wejściem w życie nowego kodeksu karnego w 1997 r. zniknęła z katalogu kar.

W 2006 r. w porównaniu do roku 1993 zdecydowanie wzrósł odsetek respondentów, którzy karaliby śmiercią zabójców terrorystów i, jak można sądzić, wynika to z lęku przed atakami terrorystycznymi, w których giną niewinni ludzie, jak miało to miejsce w ostatnich latach w Nowym Jorku, Londynie, Madrycie, Biesłanie itd.

Nieznacznie wzrósł również odsetek zwolenników karania śmiercią działającego w afekcie zdradzonego męża. Ponieważ stan afektu ogranicza zdolność rozeznania znaczenia czynu i kierowania swym postępowaniem, sprawcom działającym w takim stanie nigdy nie wymierzano najsurowszych kar, dziwić więc może, że aż 10% respondentów reprezentujących dorosłych Polaków proponuje dla takiego sprawcy jako karę — karę śmierci.

Najłagodniej respondenci potraktowaliby kobietę, która będąc maltretowana przez męża zabiła go. Dla takiej kobiety zabójczynie prawie połowa (49%) respondentów proponowałaby karę pozbawienia wolności niższą niż 25 lat. Najsurowiej natomiast ukaraliby zabójcę, który działał jako terrorysta, wymierzając mu karę śmierci (53%) lub karę dożywotniego pozbawienia wolności (32%). Surowo respondenci karaliby również zabójców działających w celach rabunkowych.

Kara śmierci zniknęła z katalogu kar w większości państw, a w tych, w których jeszcze istnieje, często jej wykonywanie jest zawieszane. Nie oznacza to jednak, że nie ma ona licznych zwolenników. Również w Polsce co pewien czas podnoszone są głosy, że należałoby podjąć starania o jej przywrócenie.

Respondentów zapytano o to, czy są zwolennikami, czy też przeciwnikami przywrócenia w Polsce kary śmierci. Informacje na ten temat przedstawiono w tabeli 8.

Tabela 8: Opinie respondentów na temat przywrócenia w Polsce kary śmierci (%)

Czy należy przywrócić karę śmierci	2006 r.	
	Zdecydowanie tak	35
Raczej tak	27	
Raczej nie	20	Nie — 32
Zdecydowanie nie	12	
Trudno powiedzieć	6	

Dla porównania, w tabeli 9 przedstawiono odpowiedzi respondentów badanych w 1993 i w 1995 r. na temat zniesienia w Polsce kary śmierci.

Tabela 9: Opinie respondentów dotyczące zniesienia w Polsce kary śmierci (%)

Czy należy znieść karę śmierci	1993	1995
Tak	28	32
Nie	64	62
Trudno powiedzieć	8	6

Jeżeli porównamy odsetek respondentów, którzy w 1993 i 1995 r. opowiedzieli się za zniesieniem kary śmierci z odsetkiem respondentów, którzy w 2006 r. opowiedzieli się za jej przywróceniem, można stwierdzić, że stosunek społeczeństwa polskiego do kary śmierci nie uległ zmianie. Podobnie jak w 1995 r. również w 2006 r. odsetek zwolenników kary śmierci jest zdecydowanie wyższy niż jej przeciwników, wynosi bowiem 62%.

Zdecydowanie rzadziej za przywróceniem w Polsce kary śmierci wypowiedzieli się:

- ludzie w wieku 15–19 lat (22%), niż starsi (36–38%);
- posiadający wykształcenie licencjackie i wyższe (21%), niż osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym (42%);
- kawalerowie i panny (27%), niż osoby rozwiedzione (45%);
- osoby zamieszkałe w miastach, zwłaszcza liczących od 20 do 100 tys. mieszkańców (28%), niż zamieszkałe na wsi (44%);
- osoby, które swoją sytuację materialną oceniają jako dobrą (25%), niż te, które oceniają ją jako złą (39%);
- osoby niewierzące (29%), niż wierzące, lecz niepraktykujące (41%).

Płacenie podatków jest obowiązkiem i każdy obywatel, który się od niego uchyla, podlega karze, ale w odczuciu wielu Polaków podatki są zbyt wysokie, pieniądze z nich uzyskiwane nie zawsze zaś wykorzystywane przez państwo w sposób właściwy, a często wręcz marnotrawione. Dlatego też wobec sprawców uchylających się od płacenia podatków wiele osób wykazuje postawę dużej tolerancji. Stosunek do osób ukrywających swoje dochody i uchylające się od płacenia podatków uzależniony jest jednak od tego, kim jest sprawca. W tabeli 10 przedstawiono opinie respondentów jak należałoby postępować z takimi osobami.

Tabela 10: Jak należałoby karać osoby ukrywające swoje dochody przed urzędem skarbowym (%)

Charakter osoby	Nie karać	Kara pozbawienia wolności	Inaczej	Trudno powiedzieć
Właściciel przedsiębiorstwa lub sklepu	3,0	2,6	91,2	3,2
Pracownik zatrudniony w państwowym lub prywatnym zakładzie	6,8	1,9	86,4	4,9
Emeryt lub rencista	25,7	1,3	66,6	6,4
Działający w szarej strefie, nie mający legalnej pracy	25,2	1,3	63,6	9,3

Jak wynika z przedstawionych wyżej danych, zdaniem 1/4 respondentów nie należałoby w ogóle karać sprawcy, o ile jest on rencistą, emerytem lub też osobą działającą w szarej strefie, nie posiadającą legalnej pracy. Wobec właścicieli sklepów, przedsiębiorstw, jak również osób zatrudnionych w państwowych lub prywatnych zakładach respondenci nie byłiby już tak pobłażliwi, niemniej odsetek wskazań, że należałoby wymierzyć im karę pozbawienia wolności jest niewielki, wynosi bowiem poniżej 3%. Można więc sądzić, że zdaniem większości respondentów osoby uchylające się od płacenia podatków, zwłaszcza właściciele sklepów i własnych przedsiębiorstw, powinni być karani grzywną, być może również karą ograniczenia wolności lub karą pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania.

Przedstawione wyżej wyniki stanowią niewielki wycinek bardzo obszernej badań. Ich rezultat zostanie zaprezentowany w opracowaniu książkowym, niemniej wydaje się, że i te przeczą głośzonym często, zwłaszcza przez niektórych polityków, poglądom, jakoby polskie społeczeństwo domagało się surowego karania wszystkich przestępców.